

ԱՆԱՏԻՏ

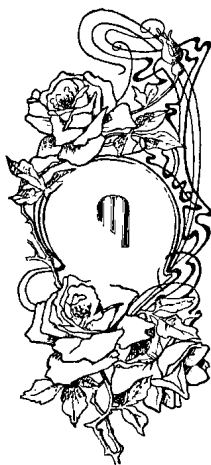
ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

Է. ՏՄԻԻ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

Թիւ 2

Ամերիկա

նի

Հայերը

ռաթընի մէջ 3—4 ամսէ ի վեր սկսած է հրատարակուիլ, հովանաւորութեամբ եւ աշխատակցութեամբ Ամերիկացի կարեւոր անձնաւորութիւններու, անգլիերէն պատկերազարդ հանդէս մը,

Armenia անունով, որ իրեն նպատակ ունի՝ Ամերիկացւոց ծանօթացնելով Հայոց պատմութիւնը, գրականութիւնը, գեղարուեստը, ազգային ու կրօնական հաստատութիւնները եւ թուրքիոյ Հայոց տառապագին կացութիւնը, ամերիկեան հասարակութեան համակրութիւնները բազմապատկել, զօրացնել եւ կազմակերպել հայկական դատին ի նպաստ (1) Այդ ամ-

սաթերթը կը համապատասխանէ շատ էական պէտքի մը, եւ արդէն լոյս տեսած թիւերը իրենց ալլազան ու լուրջ պարունակութեամբ յուսալ կուտան որ այդ հանդէսը պիտի լիովին իրագործէ իր նպատակը, Բացառելէ առաջ թէ ինչո՞ւ այդպիսի թերթի մը երեւումը էական պէտքի մը համապատասխանող զէպք մը կը նկատեմ, թող ինծի թոյլ տրուի մեր հասարակութեան ուշադրութիւնը հրաւիրել շատ չահեկան յօդուածի մը վրայ « Ամերիկացիք ի՞նչ ըրած են Հայոց համար » տիտղոսով, որ այդ ամսագրին երրորդ թիւին մէջ լոյս տեսած է Ըմբռնելու համար թէ ինչո՞ւ եւ ի՞նչքան իրաւունք ունինք ապագային մէջ մեր ցաւերուն զարման մը յուսալու Ամերիկայէն, լաւագոյն միջոցն է նախ որոշապէս գիտնալ եւ կշռել ինչ որ մինչեւ ցարդ Ամերիկեան ըրած է մեզ համար :

Իր այդ յօդուածին մէջ, որուն ամբողջական թարգմանութիւնը կը հրատարակեմ Անսնիթի այս թիւով, Պ. Պարթըն կը թուէ այն ծառայութիւնները զոր Ամերիկա մատուցած է հայ ազգութեան՝ իր միախնայանքուն միջոցով։ Այդ ծառայութիւնները իրական են, եւ անոնց բերած օգուտը շատ մեծ եղած է. Պ. Պարթըն իրաւունք ունի պարծնալու իւր Ամերիկացի՝ իր ազգին կատարած մարդասիրական ու քաղաքակրթական այդ հոյակապ գործին համար. կան միայն քանի մը կէտեր ուր Պ. Պարթըն՝ մեր ազգային ինչ ու ժամանակակից պատմութեան

(1) Հասցէ, Editor «Armenia», P. O. Box 2285, Boston, Mass. (U. S. A.). — Տարեկան բաժնեկից՝ 5 ֆրանկ։

ամբողջապէս ծանօթ չըլլալուն համար՝ սխալ-
ներու մէջ ինկած է ։ Իր գլխաւոր սխալն այն
է որ նշանակած ատեն ինչ որ ըրած են ամե-
րիկեան միսիոնարք Հայոց մասաւոր ու բարոյա-
կան վերածնունդի մասն գործին մէջ, չէ տեսած
եւ չէ նշանակած ինչ որ իրենք իսկ Հայերը
իրենց ինքնաբերական ֆանդիստիկ ըրած են այդ մի-
եւեռնայն գործին շուրջը ։ Մեր երախտագիտութիւնը
անասնման է Ամերիկացւոց մեղի մատուցած
թանկագին ծառայութեանց համար, բայց մենք
չենք կրնար ընդունիլ որ մեր մտաւոր վերա-
կանգնումը կատարուած ըլլալ մերմիայն տար-
ներու առաջնորդութեամբ, ոչ թէ լոկ այն
պատճառով որ առի մեր ազգային արժանա-
պատուութիւնը կը վիրաւորէ, այլ որովհետեւ
այդ չէ ճշմարտութիւնը ։

Ճիշդ է որ ամերիկացի միսիոնարները հաս-
տատած են առաջին կանոնաւոր եւրոպացիե-
րուցները Հայոց մէջ թէ՛ Պոլսու եւ թէ՛ Հա-
յաստան ։ Տաճկահայոց ժամանակակից պատ-
մութեան նուիրուած չափական ուսումնասի-
րութեան մը մէջ (Փորձ, 1877) Ա. Երեցեանց
այդ իրողութիւնը հաստատած է. «Նոքա («Պոր-
տի» միսիոնարները) Բերա եւ Պէպլէթաղեբում
մեծ կալուածներ ձեռք բերին եւ գեղեցիկ շի-
նութիւններ կանգնեցնելով գիւղերով եւ ամէն
կերպ բարեկարգելու եւ բարեկազմ զգործներ
բացին, ուր ձրի ընդունեցին հայ աղքատ տղայ-
քը ։ Այդ զգործները բացուած ժամանակ Պոլսոյ
մէջ Հայք ոչ միայն գիւղերովիկ զարոյ չունէին,
ոչ միայն որք եւ անաւթի տղայոց ակումբիւն
անող չկար, այլ եւ բազիլեում գտնուած ծաղ-
կոցները կամ վարժարանները սակաւամթիւ էին
եւ ամենաթշուառ դրութեան մէջ ։ Հասկանալի
է թէ ինչո՞ւ. Հայոց տղաքը սիրով գիմնզին
միախառնութիւն ձրի զարոյները, ուր անդիլերէն
ու գաղղիերէն էին սովորեցնում, մաթեմա-
թիկայի եւ քնական գիտութեան դասախօսու-
թիւններ անում, եւն, եւն. ։ » Այդ միսիոնա-
րական զարոյներու հետ մրցելու համար է որ
Պալեսն կարապետ ամբարշին նախաձեռնու-
թեամբ լուսաւորչական Հայք հիմնեցին Իւսկիւ-
տարի Օնեւարանը, տաճկահայ լուսաւորչական-
ներու առաջին միջնակարգ վարժարանը ։ Ամե-
րիկացւոց հիմնած զգործներէն ելած են ու կ'ել-
լեն ցարդ բազմաթիւ սերունդներ լուսամիտ,

ուսեալ եւ բարեկիրթ Հայերու ։ Անոնց գոյու-
թիւնը եղած է միշտ եւ է մինչեւ հիմա մեծ
բարիք մը Հայոց համար՝ թէ՛ իրենց բերած
ուղղակի օգուտով, եւ թէ՛ այն մղուածով գոր-
կուտան լուսաւորչականներու զարոյներուն
բարեփոխմանը, յառաջացմանը համար ։ Բայց
կրթական գործին մէջ Հայք ունեցած են ամե-
րիկեան գործունէութենէն դուրս ուրիշ աստա-
ներ ալ, բոլորովին անկախ, որոնց մէջ ամե-
նակարեւոր տեղ մը կը բռնէ Միսիոնարանց
գործունէութիւնը՝ ազգային, մասաւորական ու
գեղարարեւտական աւելի ընդարձակ նշանա-
կութեամբ. պէտք է չմոռնալ նաեւ զարոյական
գործունէութիւնը Եւրոպա ուսած կամ նոյն իսկ
Պոլսոյ մէջ եւրոպական կրթութիւն ստացած
խումբ մը լուսաւորչական Հայ անձնաւորու-
թեանց կողմէ հիմնուած՝ անկախաբար միսիո-
նարական գործունէութենէն եւ որ ունեցած է
իր անդին նաեւ ազդեցութիւնը ։

Ճիշդ է նաեւ որ հայ իգական սեռին կըր-
թութեան համար Ամերիկացի միսիոնարները
ամենէն առաջ ֆանդեր ըրած են թէ՛ Պոլսոյ եւ
թէ՛ ու մանաւանդ Հայաստանի մէջ, եւ Պ.
Պարթըն իրաւունք ունի այդ գործը Հայոց եղած
ամենամեծ բարիքներէն մին համարելու ։ Ամե-
րիկեան այդ նախաձեռնութենէն ետքն է որ
Կ.Փանոսեան «Ազգական օրիորդաց վարժարանը»
հիմնեց, որուն յաջորդելին յետոյ բազմաթիւ
հայ աղջկանց վարժարաններ, Եւ սակայն այ-
սօր իսկ, Պոլսոյ հայ իգական սեռին ունեցած
կրթական մեծագոյն ու կանոնաւորագոյն հաս-
տատութիւնը՝ Իւսկիւտարի Ամերիկեան Քոլէ-
ճըն ։

Ինչ որ կ'ըսէ Պ. Պարթըն նոր բժշկականու-
թեան Հայոց մէջ Ամերիկացւոց միջոցով մուտ-
քին մասին, ճիշդ չէ ամբողջապէս ։ Ամերիկացի
միսիոնարներուն Տաճկաստան մտնելէն առաջ,
արդէն գտնուած են Պոլսու հայ բժիշկներ, Իսա-
լիոյ կամ Ֆրանսայի համալսարաններու մէջ
կրթուած՝ իրենց ասունի բժշկական նորագոյն
մեթոտներն ուսած. միսիոնարներու գալուտանէ
եւտն ալ՝ բազմաթիւ Հայեր չարուսակած են,
հետեւեւելով արդէն բացուած համբուն, Եւրոպայի
համալսարանները երթալով ուսնիլ բժշկութիւն,
եւ այդ Հայերը եղած են Պոլսոյ լուսագոյն տե-
ղացի բժիշկները. բայց այդ հայ բժիշկները բո-

լորն ալ Պոլիս հաստատուած են , եւ իրենցմէ զրեթէ ոչ ոք մտածած է Հայաստանի մէջ ան-
ձամբ տարածել իր մասնաճիւղին բարիքները .
միսիոնարներուն հաստատած բժշկական վար-
ժարանները , ինքնաբերի մէջ՝ կարճատեւ , Պէյ-
րուսի մէջ՝ ցարդ կանգուն (եւ որուն աշակերտ-
ները Փռքը Հայքէն ու կրիկիայէն եկած Հայեր
են մեծ մասամբ) , եւ անոնց հաստատած հիւան-
դանոցները՝ Կեսարիոյ , Այնթապի , Մարտունի ,
Մերտինի , Վանի մէջ , անհունապէս բարերար
են եղած , եւ այդ տեղերը արդի բժշկականու-
թեան մուտքը եւ կիրարկութիւնը իրօք գրեթէ
միայն այդ միսիոնարական հաստատութեանց
կը պարտինք :

Պ. Պարթըն իրաւունք ունի , ու մեծապէս ,
պարծենալու նաեւ Աստուածաշունչի աշխար-
հաբար թարգմանութեամբ , որ ամերիկեան մի-
սիոնարներու հայկական դործունէութեան ամե-
նէն չնեղ արարքներէն մէկն է : Այնպիսի ատեն
մը երբ աշխարհաբար կը գտնուէր անկազմ ,
անկերպաբան , արհամարհուած եւ արհամարհելի
վիճակի մը մէջ , ռմանց գրութիւններուն մէջ՝
չափազանց տաճկաբան , ուրիշներու ձեռքին
տակ՝ չափազանց դրաբարխաւան , Ամերիկայի
մը՝ Տր. Բիկս՝ հին ու նոր Կտակարանը ամբող-
ջութեամբ թարգմանած է Պոյսոյ հայ ժողովրդ-
եան բարձրագոյն , զայն գործածելով՝ իր անխառն
ու մաքուր շինուածքովը , այնպէս ինչպէս ժո-
ղովուրդը կերտած է դայն . արեւմտեան նոր
հայերէնի առաջին յիշատակաբանն է այդ թարգ-
մանութիւնը՝ իրօք . եւ Տր. Բիկսի գործը ար-
ժանի է ամէն հիացման : Կարելի է անուշտ
նկատել որ այդ աշխարհաբար չափազանց ռա-
կական է , եւ բնագրին դրական վերութիւնն
ու ճոխութիւնը պահպանելու շնորհ ցոյց չի
տար . բայց Տր. Բիկսի բուն նպատակն էր՝
Աստուածաշունչը հասկանալի դարձնել հայ
ժողովրդին ու նոյն ատեն այդպիսի գործի մը
մէջ սեւեռել Հայոց նոր եկեղնի այնպէս ինչպէս
ինքը զայն գտած էր ժողովրդին բերնին մէջ
(վտարելով միայն՝ բնականաբար՝ տաճկերէն
բառերը) : եւ այդ կրկնակ նպակակին լրովին
հասած է : Միայն թէ՛ Պ. Պարթըն կը սխալի
կարծելով որ այդ թարգմանութիւնը եղած է
արեւմտեան աշխարհաբար իբր գրական լեզու .
հասարակութեան մէջ տիրապետել տուողը .

գործը արժանի էր այդ դերը կատարելու , բայց
չէ կատարած . Տր. Բիկսի աշխարհաբար աստ-
ուածաշունչին հրատարակութիւնէն ետքն է որ
գրաբարխաւան աշխարհաբարի զարդը ամենէն
աւելի զօրացած , ընդարձակուած եւ իր ամենէն
այլանշաղկ ծաղկալեղութեանց հասած է . այն
աստիճան որ , Պայլ Հառուի վարչութիւնը
ինքն իսկ վարակուած է այդ սխալ ուղղութե-
նէն եւ մէկըի գնելով Տր. Բիկսի թարգմանու-
թիւնը , Մատթիւս Գարազանիսին ձեռքով եւ
անձուռնի աշխարհաբարով վերստին թարգմանել
տուած եւ հրատարակած է Աստուածաշունչը .
քանի մը տաճկահայ գրողներու մղած կռու
պայքարն է որ վերջ ի վերջոյ տապալեց գրա-
բարխաւան աշխարհաբարի զարդը եւ վերջնա-
կանապէս հաստատեց արդի հայերէնին իբր գրա-
կան լեզու տրիպալետութիւնը , այդ գրադէսինե-
րուն տարած . յաղթանակն է որ առաջնորդեց
վերջերս Պայլ Հառուի վարչութիւնը Գարա-
զանիսի թարգմանութիւնը մէջնուղէն վերցնել
եւ վերստին հրապարակ հանել Տր. Բիկսի
թարգմանութիւնը՝ գրական տեսակէտով քանի
մը բարեփոխումներ մտցնելով : Պ. Պարթըն կը
սխալի դարձնու կարծելով թէ՛ այդ աշխարհա-
բար Աստուածաշունչը տարածուած է բոլոր
Հայոց մէջ . չառ քիչ տարածուած ըլլալուն հա-
մար է արդէն որ լեզուական հարցին լուծման
մէջ չէ կրցած կատարել դերը զոր անոր կը վե-
րադրէ Պ. Պարթըն . հայ-բողոքական հասարա-
կութիւնէն դուրս՝ որ փոքր մաս մը կը կազմէ
Հայութեան մեծը , շատ քիչեր այդ Աստուածա-
շունչը կարդացած են . լուսաւորչական եւ կա-
թոլիկ Հայերը այդ գիրքէն խորշած են ինչպէս
« բողոքական » գրքէ մը , եւ նախընտրած են
Աստուածաշունչ բնու չկարդալ քան « Պայլ
Հառուի Աստուածաշունչը » կարդալ . եւ եր-
բեք կրօնական մոլեռանդութիւնը աւելի ապուշ
չէ եղած քան այս սպառաքային . Պայլ-Հա-
ռուի Աստուածաշունչը բառական թարգմա-
նութիւնն է հրէական եւ յունական բնագրե-
րուն՝ լաւադոյն ձեռագիրներուն վրայէն կա-
տարուած , հետեւաբար նոյն իսկ չառ աւելի
ճշտութեամբ կը ներկայացնէ բնագրին իմաստ-
ները քան մեր նախնեցի թարգմանութիւնը որ
լեզուի գեղեցկութեամբն է որ հոյակապ է եւ
ոչ թէ՛ բնագրին հետ բացարձակ ներդաշնակու-

թեամբ, Մեր կղերը յանցաւոր է այդ հարցին մէջ. ան պէտք էր ինքն իսկ յորդորէր բոլոր Հայերը անխտիր՝ կարգաւ այդ Աստուածաշունչը եւ օգտուիլ մտաւոր ու դրամական այն անպիտանութիւնէն զոր Ամերիկացիք ատով կը նստիւրէին Հայութեան:

Պ. Պարթէն կը սխալի նաեւ ըսելով թէ ամերիկեան միսիոնարներուն տպարաններէն ելած են անգլիական դուռն-գործողներու թարգմանութիւններ. դժբաղդաբար ամերիկացի միսիոնարները գրական ձգտումներ չեն ունեցած, բարոյագիտութեան, կրօնքի, հմտութեան մարդիկ ըլլալով ամէն բանէ առաջ: Ամէն ինչ որ հրատարակած են, կրօնական, բարոյագիտական գործեր են, եւ կամ օգտակար ծանօթութեանց հաւաքածուներ: Պայալ Հաուզն է որ հրատարակած է Պոյսոյ մէջ առաջին ուսումնական լուրջ ամսաթիւրը հայերէն լեզուով, Շենւարան Պիսսակի Գիշերակց. բայց այդ հանդէսը, ինչպէս անուին ալ կը ցուցնէ, իրագիտութեան տեսակ մը դասադիրք էր եւ ոչինչ ունէր գրական. մեծ ընդունելութիւն գտաւ սակայն այդ հանդէսը եւ շատ օգտակար եղաւ ու տարածուեցաւ բաւական. անոր հետեւելով եւ զայն գերազանցելու նպատակով է որ Հ. Գ. Սյովաղովքի հինեւեց Բազմակիւր. բայց ամէն որ զիսէ թէ ազգային ու գրական տեսակէտով ինչ նշանակութիւն ունեցաւ Բազմակիւր, մինչ Շենւարանը իր սահմանափակ վիճակէն դուրս չելաւ եւ շատ երկայն ալ չտուեց. Աւետարներ որ անոր յաջորդեց եւ կը տուէր, զուտ կրօնական ու բարոյագիտական է եւ բողոքականներու չըմանակէն դուրս երբեք չէ ելած: Գալով անգլիական կամ ամերիկեան գլուխ-գործողներու թարգմանութեան, Պրինսիփի «Գրիստիանոսի ճամբորդութիւնը» յին թարգմանութիւնէն ուրիշ յատկանշական գործի մը երեւցած ըլլալը չեմ յիշեր միսիոնարական տպարաններէն. եւ այդ գործին ալ «Արեւական» է՝ թէպէտ գրական նշանակութիւնէ զուրկ չէ. նոյն իսկ Աղբար Թովմասի ճեպը, ամերիկեան գրականութեան այդ անմահ էջը, Ս. Ղազարու տպարանէն է որ լոյս տեսած է հայերէն թարգմանութեամբ: Միլտոնի Դրախտ կորուսեալը, մինչեւ իսկ Պարթէնի Զայց-Հարոյցը այդ նոյն հրաշալի Ս. Ղազարը ճանչցուցած է Հայերուն:

Կարելի է նոյն իսկ ըսել թէ միսիոնարները «գրական» տեսակէտով վնասակար են եղած իրենց կողմէն գրականութեան ներքեւ գոտուող Հայերուն. Հայոց արդի գրականութիւնը յօրինուած է միմիայն լուսաւորչական ու կաթողիկէ Հայերու ձեռքով. ոչ մէկ բողոքական Հայ չկայ մեր ժամանակի գրական ղեմքերուն շարքին մէջ. միակ հայ բողոքականը որ գրական յատկութեանց նշաններ տուած է, Պ. Ընէնդեանն է, ծանօթ պերճախօսը. իր ատենաբանութիւններէն մէկ քանին, որ տպուած են, ճոխ ու վաշելու ռժմը եւ գմայլիկ հայերէն մը կը յայտնեն. բայց ուսուցչական եւ քարոզչական գործունէութեան նուիրուած, Ընէնդեանն չէ կըրցած ատեն գտնիլ զուտ գրական գործեր արտադրելու: Կարելի է յիշել նաեւ Պ. Միհրան Յովհաննէսեանը, որ ժողովրդական երգերու նմանողութեամբ բանաստեղծութիւններ գրած է, մէկ քանին յալող, մեծ մասամբ գոեհիկ ու տափակ, ամբողջութիւնը՝ գրական ուժեղ եւ բնորոշ ղեմք մը չի նկատու անկարող. — Սեպակյան, ո՞րքան որոշ ու կարեւոր բաժին մը կրնար ստանձնած ըլլալ մեր գրական գործունէութեան մէջ հայ բողոքական տարրը՝ եթէ գրական ձգտումը արթնցած ըլլաւ իր մէջ, իր ժամանակն կապերը անգլիական, ամերիկեան, գերմանական ազգերուն հետ, իր հմտութիւնը այդ ազգերու լեզուին՝ պէտք էր զինքը առաջնորդէր այդ մեծ ազգերու գրական գլուխ-գործողները հայացնելու, ինչպէս եւ ինքնատիպ գործերով ցղացնելու հայ հասարակութեան մէջ մտաւորական մեծ հոսանքներն այդ ազգերուն: Ա՜յնքան քիչ բան թարգմանուած է անգլիական, գերմանական, ամերիկեան հրաշակիրստներէն: Ա՜յնքան քիչ հաղորդակցութիւն եղած է այդ աղիքի մասւոր հոգակապ կեանքին ու մեր հասարակութեան միջեւ. . . Յանկալի էր որ զէթ այսուհետեւ հայ բողոքականները սկսէին այդ դերը կատարել. հայ բողոքականներն ալ ունին նոյն արիւնը, նոյն ուղիքը ինչ որ ունին իրենց լուսաւորչական կամ կաթողիկէ եղբայրները. իրենցից ալ անշուշտ կրնան ելլել գրագէտներ, եթէ իրենց մասւոր դաստիարակութեան մէջ գեղեցկագիտական մտահոգութիւններն սկսին կարեւոր տեղ մը բռնել: Գրականութիւն մը այնքան

աւելի ճոխ ու հզօր կ'ըլլայ որքան՝ իր տոհմային ինքնատպութիւնը զարգացնելով հանդերձ՝ արտաքին մեծ գեղեցկութիւններ աւելի լայնօրէն ու այլազանօրէն ընդունի իր մէջ. գիտե՞ք թէ՞ Ֆրանսական զբաղանդութիւնը որքան կը պարտի իտալական, սպանիական, անգլիական, գերմանական զբաղանդութիւններուն. մեր արդի զբաղանդութեան մէջ Ֆրանսական զբաղանդութիւնը կը տիրէ գերթէ տարամերժօրէն. միայն ռուսահայք են որ գերման ու ռուս զբաղանդութիւններէն տարբեր — չափ քիչ՝ դժբաղդաբար՝ — կը բերին մերթ մտցնել մեր զբաղանդութեան մէջ. բողոքական Հայերը, որ գերթի՛ բոլորն ալ ծանոթ են բողոքական մեծ երկիրներու լեզուին, կոչուած են այդ երկիրներու մտայնութեան եւ գեղեցկագիտութեան փոխանցիչներն ըլլալ Հայոց մէջ: « Լոյս » հանդէսը, զոր քանի մը տարէի ի վեր կը հրատարակէ Պ. Մինասեան, այդ ցանկալի գործունէութեան մէջ գեղեցիկ նախագուտը կը թուի արդէն. Պ. Մինասեան հայ բողոքական ընտանիքի մը կը պատկանի, ինչպէս եւ Պ. Մանկասարեան, որուն հետ մտաւոր հանգիստութիւններ ունի. երկուքն ալ բողոքական աշխարհին կրօնական-բարոյախօսական ոլորտէն մեկնած են, Ամերիկեան Համալսարաններու մէջ կազմուելէ յետոյ՝ տղերքուած են բողոքական ազգերու քաղաքակրթութեան ամենէն ազատ ձգտումներով, ու մին՝ ամերիկեան հասարակութեան մէջ ազատախոհութեան ամենէն հեղինակաւոր ու պերճախօս ներկայացուցիչներէն մին է այսօր, միւսը այդ լայն ու ազնիւ ազատախոհութեան սկզբունքները, անոր վրայ հիմնուած աշխարհայեցողութիւնը, բարոյական եւ գեղեցկագիտութիւնը կը հաղորդէ հայ հասարակութեան՝ պարզ, յստակ ու շնորհալի ոճով մը: Պ. Մինասեանի ամսաթերթը ամենէն համակրելի երեւոյթներէն մին է որ վերջերս յայտնուած ըլլան մեր մտաւորական աշխարհին մէջ, եւ արժանի է ընդարձակ տարածուած գտնելու(1):

Գալով Պ. Պարթընի այն տողերուն ուր միօրինաբերու Հայ եկեղեցւոյ հետ վերաբերմանը

մասին կը խօսի, այդ տողերուն վրայ եւս անհրաժեշտ է քանի մը վերապահումներ ընել: Կրնայ ճիշդ ըլլալ թէ միսիոնարները նախ եւ առաջ ուզած ըլլան ոչ թէ Հայերը մէկիկ մէկիկ Հայաստանեայց եկեղեցիէն անջատելով բողոքականութեան յարեցնել, այլ հետզհետէ բարենորոգումներ մտցնելով Հայ եկեղեցւոյն մէջ՝ զայն ամբողջապէս բողոքական դարձնել. բողոքականութիւնը տարածելու աւելի ճարտար եւ աւելի արմատական միջոց մըն է աս: Եւ վայրկեան մը մտքէս չեմ անցնի մեղադրել միսիոնարներուն՝ որ ցանկացած ըլլան Հայ եկեղեցիին մօտեցնել բողոքականութեան. ո եւ է « համոզուած » մարդ իրաւունք եւ պարտականութիւն ունի ջանալ որ ուրիշներն ալ յաբին հաւատքի այն ձեւին զոր ինք ճշմարտագոյնը կը նկատէ. մեղադրելին այն է երբ իր համոզումը տարածել ուզող ատոր համար կը գործածէ բռնի միջոցներ, կամ գժուած միջոցներ (ինչպէս ջարդերու միջոցին պատճառ մը հայի փոխարէն Հայերն իրենց ազգային եկեղեցին ուրանալու հրաւիրող կաթոլիկ միսիոնարներու ընթացքը): Ամերիկացի միսիոնարները քարոզչութեամբ, դպրոցներով, հրատարակութիւններով է որ Հայերն իրենց դադափարներն ընդունելու հրաւիրած են. նիւթական օգնութիւնները զոր ընծայած են յաճախ՝ անշուշտ մեծ տեղ կը բռնեն իրենց գտած յաջողոյսն ունեւորուն մէջ. քայց այդ ալ դժուար է մեղադրելի գտնել. սովամահին, սուրէ ազատածին « բողոքական եղիբ որպէս զի հաց տամ » չեն ըսած անոնք. այլ ձրի դպրոց շնորհած են ազքատ տղոց, ատոնց հայրերուն օգնած են, գործ գտած են, կիրակնօրեայ վարժարան բացած են (առաջին անգամ ըլլալով Հայոց մէջ)՝ տղէն գործաւորներու, բեռնակիրներու, արհեստաներու գրել կարդալ սորվեցնելու համար. այն Հայերը որ թէ՛ մտաւոր, թէ՛ նիւթական այսքան լայն աշակցութիւն կը գտնէին այդ օտարներէն՝ բնական է որ յարէին անոնց. եւ դիրաւ ընդունէին անոնց կրօնական գաղափարներն ալ. մեղադրելին մեր կղերն է որ ինքն իսկ չէր ըսած ինչ որ այդ օտարները կ'ընէին: Հայ կղերը մերժեց միսիոնարներու փափաքած « բարենորոգումները » ընդունիլ եւ սկսաւ նոյն իսկ հալածել այն Հայերը որոնք՝ հայ եկեղեցիին

(1) Հասցե՝ The Louyce Publishing Co., 23 Mass Ave. Arlington, Mass., (U. S. A.): Տարեկան բաժնեգիր \$5 Ե Թրաքիֆ:

բաղադրականապէս կապուած մնալով հանդերձ՝ կրօնականապէս սփռչէն բողոքականութեան կը պատկանէին. Յակոբոս Պատրիարքը 1839ին գաւառներն արտօրիւ տուաւ. շատ մը բողոքական Հայեր, նոյն իսկ բողոքական չեղող բայց պարզապէս ազատամիտ Հայեր, ու եկեղեցւոյ բնմէն նզովեց Լուստերն ու իր աղանդը, իսկ Մատթէոս Պատրիարքը 1846ին բանադրեց հայ բողոքականներէն ոմանք (որոնք ծայրայեղ մոռնաւորութիւն կը յարձակէին Հայ եկեղեցւոյ դէմ եւ կը նախատէին զայն), բայց ինչն ալ հակառակ ծայրայեղութեան երթալով՝ կոնդակով մը, ուր գործածած է « կծու եւ անվայել ոճ », ինչպէս կը գրէ Երիցեանց, անիծեց բոլոր բողոքական Հայերը, պատուիրեց լուսաւորականներուն « վերջնայեղ նոցա հետ թէ՛ ազգականութիւնը, թէ՛ բարեկամութիւնը եւ թէ՛ մարդասիրութիւնը, եւ մինչեւ անգամ նոցա հետ ոչ խօսիլ, ոչ առնուլ, ոչ տալ, եւն. » : Այն ատեն է որ յառաջ եկաւ անվատում մը, որ սակայն ըստ իս նախնադրի էր քան այդ խառնաձիգի եւ երկգլխի կացութիւնը, որ ներքին պառակտումի բաւական տխուր ու ծանր հանգամանք մը տառցած է պահ մը՝ բարեբաղդաբար շատ կարճատեւ. ինչ որ էական է ինծի համար եւ միսիոնարներուն իրապէս պատիւ կը բերէ, այն է որ այդ անվատումը եղած է զուտ կրօնական եւ ոչ երբեք ազգային. հայ բողոքականները պէտք չեն ունեցած Պէշիկիթաշ լեռաներու որ իրենց բացատրէին թէ՛ ազգութիւն եւ կրօնը տարբեր բաներ են. անոնք միշտ « Հայ » մնացած են, միշտ յարգող իրենց ազգային լիցիւն ու պատմութիւնը, զուտ-սովորական բոլոր հարցերուն մէջ ազգին ամբողջութեանը հետ միշտ եղբայրաբար կապուած :

Պ. Պարթնի տողերը հայ կղերին նկատմամբ ճիշդ են զմարդաբար : Այն միջոցին երբ միսիոնարները եկան Տաճկաստան, զստան հայ կղեր մը որ — մատի վրայ համրուող բացառութիւններէ զատ — կը փայլէր խոր տգիտութեամբ, նոյն իսկ տգիտութիւն՝ կրօնական իրերու մէջ, եւ որ կը կարծէր՝ ինչպէս իրաւամբ կը գրէ Պ. Պարթնի՝ թէ ազգերնոր գոց արտասանելը կը բաւէ « կրօնական պարտականութիւնը » կատարելու համար : Աստուծոյ կղերականներ պատրաստելու մասին ոչ մէկ

հոգ չէր տարուած : Ո եւ է արևոտի մէջ յայտնուած յետին խառնութեանը քահանայ կամ վարդապետ կ'ըլլար : Այսօր այդ տխուր կացութիւնը բաւական բարեփոխուած է, — թէպէտ երբեք էին վիճակէն շատ բան մնացած է տաւ կաւին : Այդ բարեփոխութեան անշուշտ մեծապէս նպաստած է միսիոնարներու գործունէութիւնը, իրենց տուած անձնական օրինակներն իսկ մղելով հայ լուսաւորչական հասարակութիւնը ունենալու զարգացած կղերականներ : Պ. Պարթնի իրաւունք ունի զարձալ « բարենորոգումներ » ու մուտքը բազմալու մեր եկեղեցւոյն մէջ : Այդ բարենորոգումներէն ու մանց ներմուծումը եւ իսկ՝ առանց միսիոնար ըլլալու՝ խորապէս կը բազմամէկնուի ընդլայնել պատկերներու պաշտումը(1) որ հակաքրիստոնէական է եւ մամաւորապէս հակառակ Հայոց եկեղեցւոյն ոգին, աւետարանը եկեղեցիներուն մէջ աշխարհաբար կարգալ, կուսակցութիւնները վերցնել (հետեւելով նոյն իսկ Հայ եկեղեցւոյ առաջին հայրապետներուն որ ամուսնացած էին) կամ գէթ զայն վերապահել միմիայն վանականներուն որոնք հասարակութեան հետ յարաբերութիւն չունին ալ ինքզինքնին կը նուիրեն մենութեան, խոկան եւ ուսումնասիրութեան կենսերը մը, — ասոնք տրամաբանական եւ առողջ պահանջներ են որոնց լրացումը օգուտ միայն կրնայ բերել թէ՛ մեր ժողովրդին եւ թէ՛ մեր եկեղեցւոյն : Կարելի է միայն զիսել տալ Պ. Պարթնին թէ՛ հակառակ մեր կղերին բոլոր թերութիւններուն՝ Հայ. եկեղեցին յարաբերաբար միշտ աւելի « քրիստոնէական » է մնացած քան միւս « պատմական » եկեղեցիներէն ամենաշահաւորը, այն է Հռոմէական եկեղեցին, ամենէն հակաքրիստոնէական եկեղեցին որ գոյութիւն ունեցած ըլլալ երբեք, Կարելի է նաեւ աւելցնել թէ այդ բարենորոգումները՝ մեծ մասամբ՝ մտցնելու համար կը բաւէ արդէն մեր եկեղեցւոյն սկզբնա-

(1) Անուամայի է որ պահեցնուած պատճառներով՝ ամենապայքանքի ֆիլիսոփայական ձեւի օգուտը ունի մեր մէջ : Այս ինչ տեղի (օրինակ՝ Արմաշի) Աստուածամայ պահիկը մասնաւորապէս զօրաւոր ու ցաւեղուն բովանդակութիւնով ժողովրդէն :

կան կարգուսարգը, օրէնքները, ոգին՝ որ օտար ներգործութիւններով մեծապէս եղծուած են՝ ամբողջութեամբ վերահաստատու :

Պ. Պարթըն կը սխալի վերջապէս յայտարարելով թէ միմիայն ամերիկացի միսիոնարներն են որ ճանչցուցած են քաղաքակիրթ աշխարհին 1895-96ի հայկական աղէտները : Ամերիկացի միսիոնարները շատ մեծ բաժին մը ունեցած են այդ տեղեկատուութեան գործին մէջ . բայց այդ դերը կատարած են նաեւ Ֆրանսացիներ , Իերմանացիներ , Տանիմարքացիներ , Անգլիացիներ , ինչպէս եւ հայ եկեղեցական իշխանութիւնները եւ աշխարհական գործիչ խումբեր եւ անհատներ : Ճիշդ է սակայն որ օտարներէ Հայ արկածախնդրուն զրկուած նըպաստներուն ամենէն ստուար մասը Ամերիկայէն է եկած եւ թէ այդ արհաւիրքի եւ ցաւի օրերու միջոցին Ամերիկացիները Հայաստանի մէջ ցոյց տուած են՝ թերեւս աւելի քան ո եւ է օտարներ՝ սրտագին ցաւակցութիւն , տարապայման անձնութիւններ , զուտ մարդասիրական զգրութիւն :

Անա ինչ որ Ամերիկացիք ըրած են մեզի համար : Վերապահումները՝ զոր ըրի՝ անոնց մեզի մատուցած ծառայութիւններուն արժէքը նուազեցնելու նպատակը չունին երբեք : Ճշդուելով ու որոշուելով, ծառայութիւնները զոր Ամերիկացիք մեզի մատուցած են եւ կը մատուցանեն ցարդ , անհուն արժէք ունին նորէն . ու մեզի իրենց համար երախտագիտութիւնէ եւ հնացումէ ուրիշ զգացում չենք կրնար ունենալ : Այդ տեսակետով , եւ նոյն իսկ կը ցաւիմ որ այդ յօդուածը Armeniaին մէջ Ամերիկացիէ մը գրուած ըլլայ : Հայ մը գրելու էր զայն . այդպէսով Հայ ժողովուրդին իր շնորհապարտութիւնը հրապարակաւ եւ հանդիսաւորապէս յայտնած է իլլլար ամերիկեան ժողովուրդին , ու նաեւ աւելի որոշ կերպով սահմանաւած է իլլլար Ամերիկացւոց կատարած հայանպաստ գործը :

Այսօր ամերիկեան այդ հայանպաստ գործը որ զուտ կրթական ու կրօնական էր ցարդ , քաղաքական հանգամանք ալ սկսած է ստանալ . մեր հարցին լուծման Ամերիկայի պէս հզօր ու կտրուկ տէրութեան մը ուզղակի մասնակցելու տրամադրութիւնը՝ վերջին ժամանակներու ամենէն

նակներու ամենէն յատկանշական ու կարեւոր դէպքերէն մին է : Այդ դէպքը արդիւնքն է դարձնալ միսիոնարներու ազդեցութեանը որ շատ մեծ է Ամերիկայի մէջ . Տաճկաստան դրոշմող ամերիկացի միսիոնարները 1895էն ի վեր իրենց կառավարութեան հաղորդած են բոլոր հարստահարութիւնները , վայրագութիւնները որոնց ակախատես են եղած , բողոքած են այդ խժոժութեանց դէմ , բացատրած են թէ իրենց կրթական գործունէութիւնը չի կրնար անխափան շարունակուիլ այդպիսի այլաճակ պայմաններու մէջ , եւ հրաւիրած են իրենց կառավարութեան միջամտութիւնը : 1896ին , միսիոնարներու այդ ջանքերուն շնորհիւ , շատ բուռն հայապիտան շարժում մը երեւան եկաւ ամբողջ Միացեալ-Նահանգներուն մէջ . հաստատութիւնը սաստիկ զայրացած էր եւ կը պահանջէր կառավարութիւնէն միջամտել կրօնի կերպով՝ վերջ դնելու համար այդ բարբարոսութեանց . թերեւս տեղի ունենար այդ միջամտութիւնը , եթէ նոյն միջոցին Գուգայի հարցը չպայժէր . ամբողջ այդ ոգեւորութիւնը յանկարծ Հայաստանէն դէպ ի Գուգա դարձաւ եւ քաղձացուած ու հաստեղծած միջամտութիւնը Գուգայի ի նպաստ էր , կատարուեցաւ երկու երեք տարիէ ի վեր հայասիրական շարժում մը վերստին սկսած է ուրուագծուիլ Ամերիկայի մէջ , նուազ ուժեղ , բայց տեսական ու յարաճուն : Նորէն միսիոնարներն են զայն ներքնապէս յարուցանողն ու անուցանողը . անոր տարածուելուն նպաստեցին Ամերիկայի հայ գործիչներն ու հայասէր ամերիկացի անձնաւորութիւններ ինչպէս Օր. Ալիս Սթոն Պլաւեռել , տիկին շիւլիս Հաու , եւն. եւն. որոնք երկու տարիի չափ առաջ Պոսթընի մէջ կազմեցին « Հայաստանի Բարեկամներ » անուանուած ընկերութիւն մը , հայկական դատին շուրջ ամերիկեան համակրութիւնները բազմապատկելու համար ջանքեր ընելու նպատակով : Այդ բոլոր մղումներուն հետեւանալով է որ Միացեալ Նահանգաց կառավարութիւնը որոշեց Իզմիրի առջեւ նաւային ցոյց մ'ընել՝ Թուրք կառավարութիւնն ստիպելու համար որ ընդունի իր պահանջները : Այդ պահանջներն էին՝ 1. Պոստ Ամերիկեան ներկայացուցիչը բարձրացնել դեսպանական աստիճանի , հաստատար եւրոպական

գեղապաններուն, հետեւաբար եւ իրաւունք ունեցող Օսմ. Պետութեան բոլոր հարկերուն միջամեկուն. 3. Հատուցում այն նիւթական վրանաներուն զոր Տաճկաստանի մէջ գտնուող ամերիկեան հաստատութիւնները կրած էին ջարդերու միջոցին. 3. Տաճիկ կառավարութիւնը պէտք է իբր ամերիկացի նկատէ այն թրքաւրպատակները որ ամերիկա երթալով ամերիկեան նպաստ կ'արձանագրուած են եւ անոնց Տաճկաստան դադարեալն եւ իբր ամերիկացի հոն հաստատուելուն չընդգիծանայ. 4. Թուրք կառավարութիւնը պէտք է ամէն ազատութիւն եւ զերութիւն չնորէ ամերիկեան զգորոցներուն կանոնաւոր զարգացման եւ թոյլ տայ անոնց թուոյն մինչեւ 300 թ բարձրացման. Ասոնք պարտաւորուած լոկ ամերիկեան շահին շոշափող պահանջներ կ'ընեն. բայց մտաւն դիտուելով՝ այդ պահանջները կ'երեւան ա'յնքան հաշկական շահերուն նպատակաւ որքան ամերիկեաններուն: Տաճկաստանի դարձող ամերիկահպատակները՝ Հայ են գրեթէ բոլորն ալ, Տաճկաստանի ամերիկեան զգորոցներու աշակերտները մեծ մասամբ Հայ են. ատենք պատպանել՝ Հայութեան մէկ բաժինը պաշտպանել ըսել է. ու երբ զգորոցներու թիւը բազմապատկուի, եւ երբ Պոլսոյ մէջ Ամերիկա ունենայ լիազօր գեղապան մը՝ Տաճկաստանի ներքին գործերուն միջամտելու իրաւունք ունեցող, կ'ըմբռնուի թէ Ամերիկեան հայնպատա գործունէութեան այս նոր փուլը մինչեւ ո՛ր կ'ընայ երթալ օր մը. — Պահանջներն ընդունուի եղան մասամբ, բայց Ամերիկա յամառ է եւ հետեւողական. ծրագիր մը երբ գծէ, այլ եւս զայն չի ձգեր անաւարտ: Կ'ընանք յուսալ օր Իզմիրի ցոյցը առաջին քայլն էր ապագայ կարեւորագոյն արարքներու:

Հայոց պարտականութիւնն է խրախուսել, հրահրել ամերիկեան այդ համակրութիւնները, իրենց ուժերուն չափով՝ նպատակն անոնց զօրացմանն ու ընդարձակմանը, Իզմիրի ցոյցէն անմիջապէս յետոյ, եւ պարտք համարեցայ իբր հայ անհատ մը եւ իբր ներկայացուցիչ մը հայ ամառակին՝ Պ. Ռուզվէլթին եւ Պ. Հէյնս ուղղուած նամակներով (որոնց առաջնոյն թարգմանութիւնը կ'ընդառարկուէր այս թիւով) արտայայտել մեր ժողովուրդին երախտագիտութիւնը:

Նը, թէ՛ միախնարներու ցարդ մեղի մատուցած ծառայութեանց եւ թէ՛ այժմ պաշտօնական Ամերիկային մեր ազգութեան ի նպաստ առած քայլերուն համար: Եւ միաժամանակ ուղիղներ զրկուեցան կարծեմ նաեւ Ամերիկայի Հայ խրմբակներէ, Վերջապէս, Սարաճեան եւ Այվաթեան Արքեպիսկոպոսները ամենայն Հայոց Հայրապետին եւ ամբողջ ազգին կողմէ յայտնեցին միեւնոյն զգացումները, եւ գտան Պ. Ռուզվէլթին կողմէ շատ սիրալիւր ընդունելութիւն մը:

Վերընտրուելէն յետոյ Ամերիկեան Համաժողովին ուղղած իր Թուղթին մէջ, Պ. Ռուզվէլթ սա նշանակալից տողերը կ'ընտրէր Տաճկահայոց հարցին. « Թուրքիոյ մէջ մեր ունեցած դժուարութիւններուն պատճառ ոչ այնքան այն վարժունքն է որուն երեքմի կ'ենթարկուին մեր քաղաքներէն որքան այն գայրոյթը զոր մեր մէջ անխուսափելի կերպով կ'ըզգուէ անաւոր յոռի կառավարութիւնը, որ կ'ըտեսուի Հայաստանի մէջ (ինչպէս եւ Մակեդոնիոյ մէջ) »:

Այն հրէշային պտածանքները որ այդ « գայրոյթը » կ'ը պատճառեն Ամերիկեան կառավարութեան, հետեւ են ջնջուած ըլլալէ: Ներքին յուսալ որ պիտի գայ այն օրն ուր այդ գայրոյթը պիտի արտայայտուի վճռական արարքով մը:

Անմիջական ու ծայրայեղ ակնկալութիւններով չբորբոքինք. բայց խնամքով ու գոհունակութեամբ նշանակինք այդ դրական տուրքը որ կուգայ աւելնալ մեր հարցին չորսը: Ամերիկացիք՝ առանց որ մինչ իրենցմէ ոչինչ խնդրած ըլլային՝ ինքիւնենին կ'եկան զէպ ի մեզ, ու գարէ մը ի վեր անպիշն զրամ ծախսած, միաք յոգնեցուցած, ու մեղի բարոյական անգահաատելի ծառայութիւններ մատուցած են: Կարուի, չիտակ ու կորովի նկարագրով մարգրիկ են անոնք, կ'ը պատկանին ամենէն հզօր տէրութեան որ կ'այ այս վայրկեանին աշխարհին վրայ եւ որ իր կուտակուած վիթխարի ուժը կ'ուզէ տարածել ամէն կողմ եւ « զայն » ինչպէս կ'ը գրէ Ռուզվէլթ՝ գործածել արդարութեան եւ իրաւունքի յաղթանակին ու Անոնք — մասնաւորապէս միախնարները, որոնք ուղղակի չլիման մէջ մտած են մեր ժողովուրդին

հետ, — կը սիրեն Հայերը. կարելի է նոյն իսկ ըսել թէ բոլոր օտարներէն անոնք են որ ամենէն աւելի մտերմօրէն կը սիրեն Հայերը, կը ճանչան զանոնք եւ սրտանց կ'ուզեն անոնց բարձրացումն ու փրկութիւնը. այդ միասնաբար ներէն մին որ իր գրկով բովանդակ կ'անըրը ծանկաւայոց մէջ անցուցած է, կ'ըսէր վերջը — Պոսիքն՝ ատենախօսութեան մը մէջ՝ « Կր սիրեմ Հայերը, եւ ինքզինքս Հայ կը զգամ, ու հպարտ եմ ինքզինքս Հայ զգալուս : » Այդ ազնիւ եւ խորատես գործիչները նկատած են ինչ որ կայ առողջ, ուշիմ, կրակոտ՝ միւր գաւառոր ստրկութեամբ ապականուած ցեղին հոգւոյն խորը. կը գնահատեն զայն, եւ կ'ուզեն փրցնել ստրկութեան կեղեւը ամբողջապէս : Կրնանք յուսով որ անոնք իրենց գործը պիտի տանին հասցնեն մինչեւ վերջնական եզրակացութիւնը — Սասունի եւ Մուշի վերջին աղիողորմ դէպքերու միջոցին, Խարբերդի ամբիկեան հիւպատոսը՝ Տր. Նորթըն, շատ Խուլի եռանդուն հայաճապաստ գործունէութիւն ցոյց տուած քան եւրոպական պետութեանց մեծ մասին ներկայացուցիչները :

Ամերիկեան կառավարութեան այդ նոր զիբը՝ Օսմանեան պետութեան հանդէպ, ամէն պարագայի մէջ՝ սա երկու արդիւնքէն մէկը պիտի ունենայ : Կա՛մ Ամերիկա պիտի կատարէ վճռական քայլը, ու Եւրոպա՝ անկարող զայն արդիւնելու, պիտի հետեւի անոր եւ մասնակցի : Եւ կա՛մ, Եւրոպա, որ չ'ուզեր թոյլ տալ Ամերիկայի՝ իր գործութիւնն ու տիրապետութիւնը տարածել Հին Աշխարհին մէջ, ինքն իսկ պիտի ստիպուի Արեւելեան հարցին լուծումը փութացնել, միջամտութեան պատճառ չձգելու համար Ամերիկայի : Երկու պարագային՝ ալ մենք կարող ենք օգտուիլ :

Չանանք ընել ամէն ինչ որ կրնանք՝ բազմապատկելու համար ամերիկեան համակրութիւնները, որոնք՝ ինչ ձեւով ալ իրականանան՝ մեզի համար միշտ բեղմնաւոր եւ բարերար պիտի ըլլան :

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ

Ահաւասիկ

Ահաւասիկ ջիւիսիկները որ ստեղծեցին
կ'երբան,

Խաղախիչին, այլունդակօրէն,
Ու կը խնդան, ու կուշան դեռ :

Ահաւասիկ հոգիին քոֆասաւորները, ի՛նչ-
ֆան
Ուժաքափ, ու քախծոս, զոր կը սպառեն
Անկարելիին խօյ տենդեր :

Ահաւասիկ միսիկները, գլուխին ծուած,
եւ մուշի,
Որ գերադրիայինը միշտ կը փնտեն,
Խնկնով աղօթքներ խօյ :

Ահաւասիկ ստուկներն, երկրպագուներ, որ
յամբաֆայ
Կը հասնին կրօնին տոհմ արդեն,
Անեմքն ալ պաշտունդ :

Ահաւասիկ ամբոխիկն մեզ սինկիկներն ալ, որ
օրի

Շաքած, որ կը քոթիկն ուսերին,
Եւ ինկզիմէն կ'ուրանան :

Ահաւասիկ միսիկն սնանկներն, հանձարներ
խաւարի,
Որ իրենց ճառերուն վրայ կը ծծաղին
Իրենք նախ, եւ ո՛րքան :

Ահաւասիկ ձաւճարացածները, սիրելին ու ապ-
րելին,

Որ արդեն իսկ մեռնիչ կը սկսին,
Յոգնած ու կեանքին դժգոհ :

Ահաւասիկ նաեւ փոքրերը, խեղճեր զոր կ'այ-
շայեն
Բիւրս ցաւերն այս կեանքին սուտ եւ սին,
Գլխիկոր՝ իրեւ գոհ :

Ահաւասիկ իմ սիրս ալ, զոր չի հասկցայ
բնաւ,

Եւ իմ հոգիս՝ քաճախուած ցնորքին,
Եւ անձս համար՝ քանդուելու համար :

Ահա, անա աշխարհը, ուր ամենեքն ալ կար-
գաւ

Միեւնոյն ճառապանքի կը հերկեն,
Զի հասկնալին իրար :

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷՋԵԱՆ